
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ТА РЕДАГУВАННЯ

УДК 007:304:655

I. Ю. Антоненко

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА НАВЧАЛЬНОГО ВИДАННЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено проблему інформаційної культури навчального посібника як складової методичного забезпечення вищої освіти. Запропоновано параметри текстового апарату такого видання в межах здійснення редакційно-видавничого процесу.

Ключові слова: навчальний посібник, культура видання, редакційно-видавнича діяльність, освітні стандарти, ВНЗ.

I. Вступ

На сьогодні підручниками нового покоління прийнято вважати ті видання, що найбільше відповідають концепції модернізації освіти та чинним Державним освітнім стандартам. Проблема виробництва такого навчального посібника стає державним завданням, вирішення якого залежить від управління якістю навчальної літератури, насамперед, на етапі її створення. З метою поліпшити якість навчальних видань для ВНЗ фахівці в галузі книгознавства та редакційно-видавничої діяльності досліджують проблеми якості навчально-методичного забезпечення вищої професійної освіти. Однак більшість таких праць містить частковий аналіз різних аспектів навчальних видань, але не передбачає розробки системи показників інформаційної культури підручника загалом.

На думку фахівців, одним з найважливіших чинників якості освіти є «встановлення й оновлення змісту освіти (освітніх програм, навчальних планів, підручників, навчальних і методичних посібників)» [5]. Вирішити цю проблему важливо для навчальної книги, насамперед для визначення перспективних шляхів редакційно-видавничого забезпечення якості підручників.

У редакторській діяльності віддавна простежується диференціація інформації та потреби в ній, унаслідок чого редактор стає аналітиком запитів різних категорій споживачів і обирає оптимальні варіанти їх задоволення шляхом створення потрібних освітніх книг. Дослідження потреб і споживача є необхідним у визначенні якості, втім єдиної дефініції якої в межах книгознавчої науки не існує. Виникає необхідність звернення до

науки про якість і розробки системи управління якістю в процесі редакційно-видавничої підготовки підручника для вишів.

II. Постановка завдання

Мета статті полягає в розробці показників інформаційної культури підручника з урахуванням тенденцій удосконалення всієї системи вітчизняної освіти й актуальних завдань редакційно-видавничої діяльності в освітньому просторі на сьогодні.

III. Результати

До базових категорій книжкової справи введено поняття «якість видання», яке можна застосовувати поряд з поняттям «книжкова культура», запропоновано термінологію, що відображає обговорювану тему. У галузі навчального книговидання спостерігається співвіднесеність поняття «культура» навчальної книги з поняттям «якість» і розбіжність у трактуванні останнього [1; 3].

Смислове різноманіття самого поняття «якість» щодо редакційно-видавничої сфери дає змогу запропонувати варіанти розгляду обговорюваної проблеми. Управління якістю редакційно-видавничої продукції в такому разі може бути засноване на вимогах і рекомендаціях міжнародних стандартів серії ISO і принципах менеджменту якості.

Проведений нами аналіз засадничого поняття «книжкова культура» свідчить про недостатню розробленість цієї наукової категорії внаслідок складності й багатоаспектності цього явища. Дослідники проблеми [1; 3; 5] зазначають, що книга є продуктом духовної та матеріальної культури, при цьому поняття «книжкова справа» і «книжкова культура», «книжкова культура» і «культура книги», «культура книги» і «мистецтво книги» не мають чітких термінологічних розмежувань. Книжко-

ву культуру розглядають у системі функціонування культури як складник культурного потенціалу суспільства, отже, визнають, насамперед, результатом духовного виробництва. Книгознавчі дослідження безпосередньо пов'язані з історико-культурними, культурологічними та мистецтвознавчими питаннями. Водночас фахівці книговидання заперечують проблему матеріальної культури книги та її матеріального виробництва. Вивчення книжкової культури як продукту матеріального виробництва зумовлює необхідність проведення як книгознавчих, так і соціально-економічних досліджень, побудови логічно обґрунтованої системи взаємопов'язаних понять [2].

Зазначимо, що системне вивчення проблем якості навчальних видань віднедавна є предметом наукового аналізу: окремі розрізнені відомості із цієї проблеми й матеріали практичного характеру наявні в працях з друкарства, книгознавства, редагування книги. Взаємозв'язок і співвіднесеність базових категорій книжкової справи відображають різні складники книжкової культури (авторська, видавнича, поліграфічна й споживча) і визначають якість видання як його здатність задовольняти різні потреби (держави, суспільства, читача, автора, видавництва, виробництва).

Суб'єкт є активною причиною всіх формоутворень культури, і тому важливо враховувати, що культура є формою та певним рівнем репродуктивної життєдіяльності суспільної людини. Вивчення книговидання у співвіднесенні з матеріальним виробництвом дає змогу розглядати книгу як результат редакційно-видавничого процесу – продукцію з характерними інформаційно-функціональними показниками якості. Інформаційні індикатори застосовують у сучасній книжковій справі, тоді як основний індикатор якості функціонування – задоволення потреб через інфраструктуру управління, розробку та реалізацію системи якості – наразі враховано не повною мірою, як не реалізовано й концепцію комплексного підходу до якості навчальної книги.

Зауважимо, що якість продуктів праці і їх зіставлення з характером потреб, а також організаційними можливостями суспільного виробництва щодо їх задоволення є предметом науки про якість. Фахівці з управління якістю розрізняють якість проекту та якість відповідності вимогам проекту: у першому випадку йдеться про заплановану якість, у другому – якість виконання. Процес створення підручника є сукупністю різних видів діяльності, і якість виконання в ньому визначається замкнутою послідовністю процесів (так звана “петля якості”), починаючи з дослідження потреб – маркетингу й завершуючи післяпродажним вивченням рівня їхнього задоволення цих потреб конкретним виданням. Так, слушно зазначає В. І. Соловйов: “Як сфера діяльності

редагування має справу з комплексним об'єктом, що включає підготовлюване до друку видання й суттєву інформацію, необхідну для забезпечення підготовки та випуску видання з урахуванням споживчого попиту, рентабельності та успішного збуту (розповсюдження) книги” [4].

Якість навчальної літератури починається з дослідження потреб у ній, саме на цьому етапі життєвого циклу продукції визначається загальний задум видання, формується концепція, встановлюються загальні характеристики, і тому помилки на цьому етапі можуть мати незворотні негативні наслідки. Доказом є “правило десятикратних витрат”, відповідно до якого витрати на виробництво неякісної продукції та на виявлення браку зростають у десять разів на кожному етапі при переході від проектування до виробництва і від виробництва до експлуатації. За своєю різноманітністю книжкове виробництво не поступається будь-якій промисловій галузі, тому якість редакційно-видавничої продукції є багатофункціональним об'єктом науково обґрунтованого управління. Управління якістю підручника для вишу – це цілеспрямований і запланований вплив на процес його створення. При цьому в основі управління повинна бути науково обґрунтована система показників якості.

Узагальнений комплексний показник якості підручника формується на основі: а) класифікаційних, або видо-типологічних, показників з урахуванням жанрових особливостей; б) показників редакторської обробки співвідносно з оцінкою предметної сфери, цільового призначення та читачької адреси; в) показників поліграфічного виконання, які, у свою чергу, базуються на показниках якості нижчих рівнів. Комплексний рівневий підхід передбачає трансформування самого об'єкта оцінювання, який полягає в переході від сукупності параметрів до єдиного – у вигляді якості підручника для ВНЗ, яка дає змогу оцінювати збалансованість усіх компонентів і аспектів підручника в їх загальній орієнтації на безперервне вдосконалення якості ресурсного забезпечення вищої професійної освіти. Заміна безлічі різноспрямованих параметрів на комплексні системоутворювальні показники якості дає змогу їх оптимізувати, а також знизити трудомісткість і ресурсомісткість оцінювання.

Визначеність показників якості підручника, їх обґрунтування й точність характеристик є головним чинником забезпечення надійності та ефективного функціонування всіх компонентів оцінювальної системи.

Стандартизація є необхідною умовою виконання вимог до книги як духовної та матеріальної конструкції, вирішення проблеми забезпечення якості редакційно-видавничої продукції, перспектив її розвитку та застосування

міжнародних стандартів у видавничій діяльності. Наявні на сьогодні у вузівському книговидавничому секторі стандарти не дають достатніх підстав для управління якістю навчальної книги. Отже, перспективним є співвіднесення вітчизняних стандартів у видавничій справі з міжнародними стандартами, що не залежать від конкретної галузі промисловості чи послуг і орієнтовані на визначення якості продукції через задоволення потреб зацікавлених у ній осіб. Так, принципи управління якістю, запропоновані у міжнародних стандартах, визначають теоретичну й методичну основу забезпечення якості навчальних видань; управління їхньою якістю залежить від цілей і методів їх досягнення, розподілу функцій, повноважень і відповідальності за якість усіх учасників редакційно-видавничого процесу; ефективність управління якістю навчальних видань виявляється у визначенні проблем і варіантів їх вирішення в комплексі аналізу, планування, контролю, створення механізмів мотивування, диверсифікації управління якістю за його чинниками. Відповідно до основних положень теорії управління, якість підручника для ВНЗ як керований об'єкт повинна мати програму управління, бути динамічною відповідно до цієї програми і мати здатність реагувати на зовнішні впливи з метою приведення його стану у відповідність до програми. Забезпечення якості підручника для ВНЗ вимагає формування системи управління якістю, яку необхідно розробляти та впроваджувати на основі наукових досліджень, що, безумовно, є новою проблемою редакційно-видавничої діяльності, яка вимагає рішення.

Багатосуб'єктність, багатоетапність і багатоаспектність процесу створення навчальної книги вимагає врахування всіх чинників якості підручника як об'єкта управління, при цьому редакційно-видавничий процес, у межах якого відбуваються продукування, оцінювання, обробка й розповсюдження інформації, набуває універсального характеру й охоплює всі ланки інтегральної системи. В управлінні якістю одним з найважливіших принципів є необхідність оцінювання якості з позиції різних споживачів, причому якість – це не самі потреби, а рівень їх задоволеності. При створенні навчальної літератури ця мета відображається в забезпеченні потреб галузі освіти.

Редакційно-видавнича діяльність передбачає обов'язкове врахування взаємодії всіх суб'єктів у процесі створення підручника (автора, редактора, коректора, художника-оформлювача). Необхідність задовольнити очікування суб'єктів, аналіз їх потенціалу створюють об'єктивні передумови до розробки системи управління якістю в професійній сфері редакторської діяльності.

На етапі створення підручника редактор перетворює всі численні чинники якості на керований комплекс. Головне призначення проекту – дати оптимальну систему необхідних параметрів майбутнього підручника. Проектування базується на взаємодії педагогічної науки, книгознавства та теорії редагування, які забезпечують книговидавничу вигому до навчальної книги. Проект встановлює цільове призначення, предметну галузь та читацьку адресу; роль і місце в системі книг для галузі освіти; розподіл функціонального навантаження між проектованим виданням та іншими видами навчальної літератури, що входять до складу навчально-методичного комплексу; принципи добору й групування навчального матеріалу в проектованому виданні; компонентний склад; допустимий обсяг проектованого видання. Доцільно застосовувати в редакційно-видавничій практиці типові схеми навчальних книг, що є системою параметрів, які визначають і гарантують наявність у конкретних моделях усіх передбачених показників якості.

Завдання оптимізації ресурсного забезпечення вищої професійної освіти на сьогодні групуються навколо проблем, пов'язаних з онтологічною і гносеологічною моделями навчання, фундаментальністю знань і міждисциплінарною інтеграцією, співвідношенням когнітивних і діяльносних вимог до знань і вмінь, збільшенням частки самостійної роботи.

Так, інформаційна культура навчального видання для вишу визначається через змістовне наповнення у текстовому відображенні. У підручнику, навчальному посібнику, курсі лекцій наявні тексти різного роду: основний, пояснювальні, додаткові, а також ілюстрації та апарат.

Основний текст – це дидактично й методично оброблений систематизований матеріал, що відображає навчальну програму. Матеріали основного тексту групуються у відносно завершені проблемно-тематичні розділи. Необхідно, щоб кожен розділ охоплював певну ступінь пізнання цього предмета.

Розподіл основного тексту необхідно підпорядкувати єдиному логічному принципу, причому внутрішня підпорядкованість окремих компонентів тексту повинна забезпечуватися підрядністю назв розділів. Формуючи висновки до викладу навчального матеріалу, автор повинен звернути увагу на місце їх розташування. Так, висновки можуть завершувати параграф, розділ чи твір загалом. Очевидно, розташування висновків після невеликих розділів підсилює навчальний ефект матеріалу. Якщо матеріал складний для засвоєння, містить опис методів і способів вирішення професійних завдань і до того ж повністю розкриває тему, то висновки допомагають осмислити зміст. Якщо ж цей розділ перебуває в підпорядкуванні до інших або

розкриває не всю тему, а одну-дві мікротеми, то висновки необхідно розташувати нижче, після повного завершення теми. Особливо важливо, щоб висновки до розділу були пов'язані зі змістом цього розділу. Автор повинен прагнути до переконливості, доказовості та прогнозованості висновків.

Автор, формуючи структуру й композицію навчального посібника, повинен враховувати, що виклад матеріалу в основному тексті визначається закономірністю науки, що лежить в основі навчальної дисципліни, а також науковими методами, які використовуються у відповідній галузі знання. Найважливіші вимоги до підготовки основного тексту:

- повнота відображення навчального предмета, яка регламентується навчальною програмою (або її розділом);
- правильність використання основних термінів і понять, які характеризують зміст предмета. Всі терміни й поняття повинні мати визначення, розкриватися і пояснюватися;
- науковість наведених класифікацій, законів, закономірностей;
- відповідність структури основного тексту структурі програми або її розділу.

Пояснювальні тексти мають зазвичай шрифтове виділення і розташовуються в межах тієї сторінки, на якій розташований основний текст. Вони містять популяризовану інформацію, приклади використання або впровадження різних результатів цієї сфери діяльності, історичні довідки.

Вимоги до пояснювальних текстів:

- зв'язок з основним текстом;
- доцільність вибору аспектів пояснень;
- функціональна значущість (розширення навчальних можливостей видання);
- правильність розташування;
- відповідність обсягу важливості поданої інформації;
- доступність для певної категорії читачів.

Додаткові тексти – документи, листи, свідчення очевидців, наукові матеріали. Вони поміщаються в кінці розділів або в додатках. Ці тексти підсилюють ступінь достовірності викладеного в основному тексті змісту.

Мова і стиль навчального видання повинні допомагати засвоєнню матеріалу, зацікавлювати учня, виховувати науковий стиль мислення.

Загальні вимоги до мови та стилю:

- органічний зв'язок зі спеціальною мовою науки або сфери діяльності;
- повнота й точність використання основного термінологічного фонду в цій сфері діяльності;
- правильне введення стандартизованої лексики й фразеології цієї сфери діяльності в навчальний текст;
- одноманітність оформлення постановки схожих проблем, введення термінів і по-

нять, розгортання міркувань, формулювань і висновків;

- ясність, чіткість викладу;
- зрозумілість для певної категорії студентів;
- правильність вибору типу викладу матеріалу (опис, розповідь, міркування);
- відповідність викладу загальнолітературним нормам;
- підпорядкованість навчальним і освітнім завданням.

Ілюстрації вводяться для доповнення та пояснення тексту. При відборі ілюстративного матеріалу необхідно враховувати зміст навчального предмета, рівень навчання, специфіку читацької адреси. Крім того, слід спиратися на особливості етапу пізнання конкретного предмета. Так, в ознайомлювальних курсах ілюстрації можуть мати загальний характер, у спеціальних – конкретний.

Загальні вимоги до ілюстративного матеріалу:

- доцільність ілюстрацій, відповідність ілюстрацій відібраним для демонстрації фрагментів тексту, виконання ілюстраціями відповідних функцій (забезпечення наочності об'єктів, процесів, виявлення зв'язків між ними, коментування, роз'яснення, поглиблення змісту тексту, допомога в запам'ятовуванні й засвоєнні знань);
- правильність розміщення ілюстрацій у виданні;
- якість ілюстрацій (наочність, естетичні властивості, збіг із текстом).

IV. Висновки

Осмилення особливостей підручника нового покоління, а також розробка інформаційного наповнення підручника як показника культури видання можуть бути використані в процесі формування освітніх стандартів, що відповідають завданням реалізації концепції модернізації вищої освіти. Вироблення системи принципів оцінювання редакторської роботи над підручником для ВНЗ на основі сформованих уявлень про навчальну книгу, що максимально відповідає завданням освіти, є перспективним напрямом удосконалення редакційно-видавничого процесу.

Список використаної літератури

1. Антонова С. Г. Культура издания. К вопросу о качестве вузовской книги / С. Г. Антонова // Проблемы современной книжной культуры : материалы "Круглого стола", 14 марта 2003 г. / отв. ред. В. И. Васильев. – Москва : Наука, 2003. – С. 10.
2. Антонова С. Г. Управление качеством учебной литературы / С. Г. Антонова // Университетская книга. – 2001. – № 12. – С. 26–30.
3. Буга П. Г. Учебная книга: проблемы качества / П. Г. Буга // Высшее образование. – 1992. – № 2. – С. 57–62.
4. Соловьев В. И. Становление редактирования как сферы деятельности и про-

- фессия современного редактора : конспект лекций / В. И. Соловьев. – Москва, 1998. – С. 26.
5. Субетто А. И. Система управления качеством в вузе (модель) / А. И. Субетто

// Квалиметрия в образовании: методология и практика : материалы X Симпозиума. – 2-е изд. – Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2003. – С. 15.

Стаття надійшла до редакції 11.10.14.

Антоненко И. Ю. Информационная культура учебного издания в системе высшего образования

В статье рассматривается проблема информационной культуры учебного пособия как составляющей методического обеспечения высшего образования. Предложены параметры текстового аппарата данного издания в рамках осуществления редакционно-издательского процесса.

Ключевые слова: учебное пособие, культура издания, редакционно-издательская деятельность, стандарты образования, вуз.

Antonenko I. Information Culture of Educational Publication in the System of Higher Education

The article highlights the problem of publication culture as a part of educational and methodical process of higher education. The system of parameters of editorial and publishing activities for creation of a textbook is offered. The modernization of higher education and continuous improvement of state educational standards make it necessary to create a new generation of textbooks and provide appropriate theoretical foundation of quality.

Nowadays a new generation of textbooks is considered to be those publications that are the most relevant for the concept of modernization of education and the current state educational standards. The problem of the production of such a textbook becomes a state task and its solution depends on the quality management of textbooks, especially at the stage of its creation.

The purpose of the article is to develop the directions of creating a culture of educational publishing taking into account the trends of improvement of the entire system of national education and urgent tasks of editing and publishing in the current educational environment.

Such features as being multiple-subject, multiple-stage and multiple-aspect for the process of creating a textbook require consideration of all the quality factors of a textbook as an object of management, and the editorial and publishing process, when the production, evaluation, processing and dissemination of information occur, becomes universal and includes all the levels of an integrated system. In quality management one of the most important principles is the need for evaluating the quality from the positions of different customers, and the quality is not the needs but the level of their satisfaction. When creating educational literature this goal is reflected in the ensuring of educational needs.

Understanding the features of a new generation textbook and also the development of theoretical model of a textbook with the help of its quality indicators can be used in the formation of the third generation of educational standards which satisfy the implementation of the concept of modernization of higher education. Creating a theoretical model of quality management in the editorial and publishing process via creating the system of evaluation principles for editorial work on the textbook for higher education institution based on formed conceptions about the prototype of educational book which is the most relevant to the objectives of the educational process, is a perspective direction for improving the applied techniques of editorial and publishing.

Key words: textbook, culture of publication, editorial and publishing activities, educational standards, higher education institution.